

AMAÇ VE ARAÇ OLARAK ÇEVİRİ

Öğr. Gör. Necdet KELEŞOĞLU

Yabancı dille uğraşan bir kimse yeni bir dili öğrenirken kendi dilinde alıştığı kurguları arar. Yöntem de çeviri olursa, yabancı dilin yapısını kavramaya çalışmaktan çok, kendi dilinde bildiği kurgulara kesin karşılık arar ve anadili Türkçe çıkışıyla, sözgelimi, İngilizce öğrenirken hem yanlış yapar, hem de İngilizce'nin kendi işlerlik kurallarını bir türlü öğrenemez. Oysa, amaç yabancı dili kendi işlerlik kuralları içinde kullanmasıdır. Bir dilin işlerlik kurallarını da kullanabilmek ancak o kuralları kavramaktan geçer. Kullanma, deneme çalışması ister. Yabancı dil teorik olarak öğrenilemez. Genellikle her yeni öğrenme daha önce bir dizi öğrenmenin gerçekleşmiş olmasına bağlıdır.

Bir çeviri düzleminde, içinde araştırma alanına ilişkin iki sorun karşımıza çıkmaktadır ve bu da eğitim kurumlarında izlenmesi gereken doğrultuyu belirlemektedir. Bu sorunlardan birisi **neyin** öğretilmesi gerektiğini araştırmak, ikincisi ise öğretimin **nasıl** yapılması gerektiğini saptamaktır. Vardar'ı çeviriyi şöyle açıklamaktadır: «Bilindiği gibi çeviri diller arası bir etkinliktir. Değişik dilleri kullanan konuşucu ve dinleyiciler arasında kelimenin en geniş anlamıyla bilgi aktarımını sağlayan hadisedir. Tabii bir dildeki göstergelerle bunların ördüğü anlamsal ve biçimsel bütünlüğü bir başka tabii dildeki göstergelerle, göstergesel bütünlüğe dönüştürmek eylemidir. Çeviri bütün çağlarda karşımıza çıkan bir olgudur. Ama özellikle 2. Dünya Savaşından bu yana bilinen nedenlerden ötürü önemi bir kat daha artmıştır. Yakın bir geçmişe değin daha çok faydalı bir uğraş ve sanat olarak ele alınan çeviri, günümüzde bilim niteliği de kazanmış bulunmaktadır. «Yine Vardar'a göre çeviri «Çeviri işlemi bir doğal dildeki

1. Berke Vardar, *Dilbilim Açısından Çeviri*, Dilbilim II, 1977 İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1978, s. 198.
2. Berke Vardar, *Dilbilim Açısından Çeviri*, Bağlam, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1978.

bildirileri anlamsal ve işlevsel bir eşdeğerlik sağlayarak bir başka doğal dile aktarma biçiminde» tanımlanmaktadır.²

«Anlam ve fonksiyon eşdeğerliliği» kavramı ise «biçim»in de aktarılması zorunlu bir öge olarak benimsenmesini gerektirir. Başka bir deyişle «kaynak dil»deki sözü «amaç dil»de «yeniden bulmak», yalnızca anlamı aktarmakla yetinmemek, anlamla birlikte biçimsel özellikleri de dizgi olarak amaç dile aktarmaktır. Ne olursa olsun, belli bir biçimde dökülmediği sürece anlam kavranılmaz kaldığına göre biçimden soyutlanmış bir anlamın gereğince aktarılabilceği düşünülemez.³

Çeviri bir uğraş olarak ele alındığında bir amaç olarak karşımıza çıkar, ama, dil öğretimi açısından salt bir araçtır. Çeviri yararlı ve fakat yardımcı bir uygulamadır. Çeviri faaliyetinin bir amaç ya da araç olarak ele alınışına göre özel görünüşler sunacağı açıktır. Çeviriden bir araç olarak dil öğrenimi konusunda nasıl, ne zaman, ne oranda yararlanılabilir? İşte cevap bekleyen çok önemli bir soru.

Hiç kuşkusuz, her çeviri bir anlam eksilmesine uğrar. Ama çeviri hadisesi bütün uygar toplumlarda etkinliğini sürdürdüğüne kültürel yaşamın vazgeçilmez bir ögesi olarak kaldığına göre, bu eksilmenin ikincil bir nitelik taşıdığı söylenebilir. Buna karşılık, eserin çevrildiği dilin spesifik nitelikleri ve çevirmenin kişisel ifade özellikleri sonucu bir anlam artması da söz konusudur.

Günümüzde amaç ve araç olarak çeviri denildiğinde, konuya ilişkin öğretimin iki ayrı fonksiyonu belirtilmiş olmaktadır.⁴

1. Direkt (doğrudan) çevirinin kendisini öğretmeyi amaçlayan bir öğretim yöntemi (amaç olarak çeviri).
 2. Yabancı dil öğretiminde bir araç olarak çevirden yararlanılması (translation method, araç olarak çeviri).
- 1 — Amaç olarak çeviri :

Bu konuyu ele alırken, çevirinin teorik açıdan incelenmesi ile çevirinin öğretim konusu olması arasında dikkatli ayırım yapmak zorunludur. Çeviri uygulaması alanında bir takım teorilerin oluşması, bunun sonucu olarak da teorik tartışmaların başlaması 19. yüzyıl edebiyatında yoğun bir yer kaplar.

Hiç kuşkusuz bunu daha da geriye götürme imkânı vardır, ancak kaplaşılmaya yönelik çeviri teorisi çalışmaları, ilk kez 19. yüzyılda ortaya

3. L. Hjelmslev, Prolegome nes a une theorie du langage, s. 98.

4. Ahmet Cemal, Öğretimde Amaç ve Araç olarak Çeviri, Türk Dili, Sayı: 322, Temmuz 1978.

çıkar. Buna karşılık çevirinin gerek yüksek öğretim kurumlarında, gerekse başkaca bağımsız kurumlarda bir amaç, bir öğretim konusu olarak ele alınması ve işlenmesi yüzyılımızın ikinci çeyreğinden bu yana gelişme sürecine oturmuş bir hadisedir. Çevirinin öğretilmesinden söz ederken, yanlış anlamayı önlemek için bir noktanın daha açığa kavuşturulması gereklidir. Çeviri edebiyatının geçmişine bakıldığında, bu konuyla ilgili okullara çok erken dönemlerde rastlanır. Örneğin, bundan 700 yılı aşkın bir süre önce İspanya'da Toledo kentinde «Toledo Okulu» adı altında bir araya gelen çevirmenler vasıtasıyla Arap kitaplıklarındaki hazineler Latinceye çevrilmiş, böylece Avrupa düşünce kültürüne kazandırılmıştır.

Ancak, Toledo Okulu ile onu takip eden diğer okulların çabası çeviri öğretimine değil, çeviri uygulamasına doğru olmuştur. İçinde bulunduğumuz yüzyıl açısından ele aldığımız çeviri öğretiminin amacı ise teorik temellere dayanarak çeviri yapmayı öğretmektir.⁵

Bu anlamda çeviri öğretimi ilk bakışta kavranabilecek olandan çok daha geniş konuları ve sorunları kapsamaktadır. Konuların sergilenmesi ve sorunlara getirilen çözümler bilimsel ve edebî eserlere göre aynı olmaktadır. Yine tabii olarak birtakım ilkeler kaynak dillerle amaç dillerin kendine has yapılarıncı belirlenmektedir. Örneğin, İngilizce'den Almanca'ya çevirinin sorunları ile İngilizce'den Türkçe'ye çevirinin sorunları ve buna bağlı olarak da çözüm için öngörülen ilkeler kimi yerde birbirinden ayrılmaktadır.

Bu açıklamaların ışığında, öğretimde amaç olarak çevirinin vermek istedikleri şöyle sıralanabilir :

- a. Çevirinin ne olduğunu ortaya koymak,
- b. Çevirinin temel ilkelerini ve sorunlarını göstermek.

Burada temel ilke ve temel sorun dediğimiz zaman anlatılmak istenen, hangi dilden hangi dile yapılırsa yapılsın, karşılaşılan ortak sorunlar ve bu sorunların çözümünü sağlayabilecek ortak ilkelerdir.

Yani bir başka deyişle, «Metne sıkı sıkıya bağlı kalınmak mıdır?» ya da «Çevirmenin özgürlüğünün sınırları nelerdir?» gibi sorular çevirinin şu ya da bu dilden yapılırsa yapılsın her çeviri için ortak olan temel sorunlardır. Çeviri edebiyatının gelişmesi boyunca bu sorulara cevap getirmek için ortaya atılmış ve atılmakta olan ilkeler de, bu durumun tabii bir sonucu olarak, ortak temel ilkelerdir. İşte öğretimde amaç olarak çevirinin başlıca görevlerinden biri de bu temel sorunları ve ana ilkeleri öğrenciye tanıtmaktır.

5. Robert Payne, Grosse Zeitalter der Übersetzung (Der Übersetzer) No. 3, Mart 1975.

- c. Çeviri uğraşı açısından bilinmesi kesinlikle gerekli «komşu dalları» tanıtmak ve çeviri için bunlardan nasıl ve ne ölçüde yararlanılabileceğini göstermek gereklidir. Bundan kasıt dilbilim, anlambilim ve karşılaştırmalı dilbilgisinden gereğince faydalanmaktır. Öğretimde amaç olarak çevirinin çabalarından biri de bu faydalanmanın yollarını göstermektir.

2 — Çeviriden yabancı dil öğretiminde bir araç olarak faydalanılması :

Yabancı dil öğretiminde, özellikle İngilizce'nin öğretiminde mevcut bulunan en az sekiz öğretim tekniğinden birisi de çeviri, yöntemidir (translation method). Bu yöntem sağlıklı olduğu ölçüde pratik değildir, yani, öğrenciyi konuşmaya yöneltmek değil, bilgiyle donatmak anlamındadır. Yukarıda incelediklerimizden farklı olarak burada çeviri, bir öğretim amacı değil, bir öğretim aracıdır. Bu aracın kullanılmasıyla yabancı dil öğretiminde varılmak istenen amaçlar şöyle sıralanabilir :

- a. Öğrencinin her iki dil arasında gidiş-geliş yoluyla her iki dilin kullanımını ve bu kullanımlar arasındaki ayrımlar konusunda somut tasarımlar edinmesi.
- b. Yabancı dilin dilbilgisi kurallarına ilişkin olarak verilmiş bilgilerin, özellikle anadilden yabancı dile yapılacak çevirilerin yardımıyla somut örneklerden yansımaları.
- c. Yabancı dildeki bildirimin anlam yükünden bir şey kaybetmeksizin ana dile getirilmesi amacıyla öğrencinin anadilinin tüm imkânlarını, bu dilin anlatımını koruyarak zorlamaya alışması.

Bu fonksiyon, çok yönlü bir yapı taşımasından ötürü, araç olarak çevirinin belki de en temel işlevidir. Çünkü, örneğin, yabancı dilden Türkçeye çeviri yapacak olan bir öğrenci, bu yolla bir anlamda kendi anadilindeki zenginlikleri bulmaya yönelik bir çabaya da girmiş olacaktır. Bir başka deyişle, her iki dil arasında eşdeğerliliği sağlama çabası, yabancı dil öğrenimine bulunacağı katkının yanısıra, öğrenciyi kendi diline götüren bir yol olma niteliği de kazanır.

Konumuz özellikle Yüksek Öğretim Kurumlarında araç ve amaç olarak çeviri olduğu için, ülkemizin bazı koşullarını ve bu koşulların doğurduğu sonuçları da gözönünde bulundurmamız zorunludur. En önemlisi şudur: Bugün ülkemizdeki Eğitim Fakülteleri Yabancı Dil Bölümlerine, Filolojilere ve bu okullar düzeyindeki yabancı dil öğretim kurumlarına gelen öğrencilerin Türkçe ve yabancı dilbilgileri çoğunlukla hem genel olarak olması gereken düzeyin altındadır hem de çeşitli liselerden gelen öğrenciler ara-

sında bu bilgiler açısından büyük farklar bulunmaktadır. Bu durumda, sözünü ettiğimiz kurumlar, yalnız kendi programlarını uygulamakla yetinmeyip, o program içerisinde imkânların elverdiği en geniş ölçüde ve düzeyde liselerden kalma eksiklikleri de giderme zorunluluğuyla karşılaşmaktadırlar. Gerçi Eğitim Fakültelerinin Yabancı Dil Bölümlerinde Türkçe Dilbilgisi dersi okutulmaktadır, ancak bu ders sadece 2 saat/hafta verilmekte ve kanaatimizce yeterli olmamaktadır. Bizce, bu ders 2. ve 3. sınıflara da yayılmalıdır ve hatta Türkçe Dilbilgisi dersini okutan öğretim elemanının o dersi okuttuğu bölümün yabancı dilini de bilip mukayeseli işlemesi esastır. Bu açıklamaların ışığında durumu somutlaştıracak olursak;

- a. Yabancı Dilden Türkçeye çeviri alıştırmaları yaptırılırken, öğrencinin Türkçedeki karşılıkları doğru olarak bulmasının yanısıra, akıcı ve güzel bir Türkçenin gereklerini yerine getirmesine de büyük bir titizlikle dikkat etmek gereklidir. Bu yapılmadığı takdirde öğrencinin çeviri kokan, kimi zaman Türkçe anlatıma çok yabancı çözümler ortaya koyma alışkanlığına kapılması kaçınılmaz bir sonuç olur. Çeviri dersleri verirken saptadığım en ilginç noktalardan biri şudur: Günlük yaşamlarında düzgün bir Türkçe ile konuşan öğrenciler bile, önlerine İngilizceden Türkçeye çevirmeleri için bir metin konulduğunda metni olduğu gibi aktarabilmek kaygısıyla günlük dillerinden uzaklaşmakta, yapaylığa sapmaktadırlar ve ortaya anlamsız şeyler çıkmaktadır ve öğrencilerimizin çoğunun hatırlayabileceğini umduğum bir cümle söylerim daima; «It smells Turkish, but it is not Turkish.» İşte önlenmesi gereken durum budur.
- b. Hem yabancı dil öğrenmenin hem de çeviri yapmanın birinci şartı anadili iyi bilmek olduğuna göre, öğrenciye anadilini iyi öğrenebilmesi için gerekli yollar tekrarlanarak gösterilmelidir. Başvurulacak sözlükleri göstermek, Türk Edebiyatının başlıca eserlerini okumanın, Türkçeyi öğrenme açısından taşıdığı önemi ilgiyi çekmek, bu yollar arasında en önemlileridir.

Bütün bunların Yüksek Öğretim Kurumlarındaki çeviri dersleri açısından ayrıntı niteliği taşıdığı ve çeviri derslerinin kapsamına giren işlevler olmadığı öne sürülebilir. Ancak Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, İngilizce Öğretmenliği Programında çeviri dersleri vermeğe başladığımdan bu yana, her yıl öğrencilerime yönelttiğim sorularda ve gözlemlerde üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencilerinin ancak % 5'inin ders kitapları haricinde İngilizce ve Türkçe kitap okumuş olduklarını ortaya çıkardım. Bu bölümden mezun olanların büyük bir çoğunluğunun ileride İngilizce öğretmenleri olarak görev alacakları düşünülürse durumun önemi kendiliğinden anlaşılmaktadır.